

Bedreivigheid onder- zocht

Evaluatie van de Methodine

Auteur(s)

Anne-Marie van Bergen
Anna van Deth

Datum

Utrecht, 10 april 2013

© MOVISIE

MOVISIE Kennis en aanpak van sociale vraagstukken

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale veiligheid. Onze activiteiten zijn georganiseerd in vijf actuele programma's: effectiviteit en vakmanschap, participatie en actief burgerschap, sociale zorg, huiselijk en seksueel geweld en gebiedsgericht werken.

We investeren in de kracht en de onderlinge verbinding van burgers. We doen dit door maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven te ondersteunen, te adviseren én met hen samen te werken. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Stichting Eigen Bedreivigheid te Doetinchem met subsidie van ZonMW. Voor meer informatie zie www.bedreivigheid.nl

COLOFON

Auteur(s): Anne-Marie van Bergen
Anna van Deth

Projectnummer: P2274

Datum: 10 april 2013

© MOVISIE

.....

Voorwoord

Wat kan je zeggen in een voorwoord?

Dat het een helder document is geworden, dat er door veel mensen intensief aan gewerkt is, dat door de inzet van nog weer andere mensen een mooi resultaat voorligt. Dat er een begin was en een eindpunt en dat we blij zijn met de uitkomst.

En dat je dan ook al die mensen (het liefst met naam en toenaam) bedankt.

Dat je hoopt en wenst dat het resultaat toepasbaar en bruikbaar is voor de doelgroep.

Nee zo'n voorwoord moest het maar niet worden. Ook al is het nogal logisch dat dit eveneens bedoeld wordt.

Dit onderzoek is ontstaan met de vraag: Wat ga je doen vandaag?

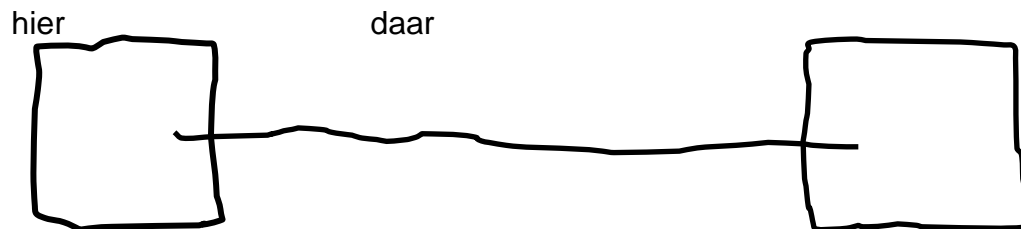
ZonMw heeft middels een subsidie mogelijk gemaakt om deze vraag uit de praktijk te toetsen aan de ervaringen van gebruikers ermee. Dit onderzoek is uitgewerkt van praktijk ervaringen naar theoretische beschrijvingen door Movisie. Daar is de Villa dus heel blij mee, want wat voor ons werkt, werkt wellicht ook voor een ander.

En dat is wat aangetoond is. Dat het werkt.

De Methodine is van niemand. De Methodine is van jou. Dus kan je alleen jezelf bedanken als je de weg loopt van Hier naar Daar.

De Methodine is een praktisch handvat om hobbels en bobbelen in kaart te brengen en er geen last van te hebben als obstakels niet glad te strijken zijn. Dat je vooruit kan blijven kijken, bewegen naar waar je naar toe wilt.

Als het aan de Villa ligt blijft de Methodine in beweging, wordt door de praktijk bijgeschaafd en is vooral van en voor de gebruiker.

De Methodine is er omdat Bianca, Debbie, Eelke, Frits, Jolijn, Kelvin, Patricio, Ronald en Thomas de vraag hebben gesteld en in beweging zijn gekomen. Als zij dat niet hadden gedaan was er geen Methodine.

Zij zijn het begin en aan hen draag ik dan ook de Methodine en dit onderzoek op.

Ine Spuls, coördinator
April 2013

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Vraagstelling en aanpak van het onderzoek	6
3	Resultaten.....	8
	3.1 De opbrengsten voor de inlopers.....	8
	3.2 De opbrengsten voor acht vaste bezoekers	8
	3.2.1 De route van de deelnemers.....	9
	3.2.2 Ervaren effecten op kwaliteit van leven	11
	3.3 De maatschappelijke opbrengst: de optimale mix	11
4	De invloed van de werkzame bestanddelen.....	12
	4.1 Bejegening: sturing vanuit presentie.....	12
	4.2 De instrumenten: bedreivkaart en actiekaart	14
	4.3 Samensturing: de Villakoorts	16
	4.4 De belangenbehartiging.....	18
5	De implementatie bij Vriend GGz Arnhem	22
	5.1 Visie: uitgangspunt van alle cliëntgestuurde initiatieven	22
	5.2 Bejegening	23
	5.3 Het gebruik van bedreivkaart en actiekaart	23
	5.4 Aanbevelingen van de cursisten voor de doorontwikkeling van de Methodine	25
	5.5 Evaluatie door de cursusgevers	26
	5.6 Conclusies over de implementatie	26
6	Conclusies en aanbevelingen.....	28
	6.1 Conclusies	28
	6.2 Aanbevelingen en plannen voor vervolg	30
7	Bronnenlijst	32
8	Bijlagen	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

1 Inleiding

Stichting Eigen Bedreivigheid in Doetinchem werkt aan “bedreivigheid” voor en met mensen die door verslaving, dakloosheid en andere narigheid in de marge van de maatschappij leven. “Bedreivigheid” is de term die de Stichting gebruikt voor het maatschappelijk actief en productief worden naar eigen kunnen en op eigen kracht. De stichting heeft daarvoor een eigen aanpak ontwikkeld. Deze wordt aangeduid met de naam “Methodine”. De aanpak is daarmee genoemd naar de coördinator, Ine Spuls. Tegelijkertijd geeft deze wat speelse naam aan, dat het geen methode is in de wetenschappelijke zin van het woord.

Stichting Eigen Bedreivigheid heeft deze aanpak gedocumenteerd en onderzocht met ondersteuning van het landelijk kennisinstituut MOVISIE en met subsidie van ZonMW. Dit heeft geresulteerd in een multimediaal overdrachtspakket. Deze onderzoeksrapportage is daar een van de onderdelen van. Voor een beschrijving van het ontwikkelproces en een overzicht van de afzonderlijke overdrachtsproducten zie het document Onderzoek Methodine - overdrachtspakket (A. van Bergen, maart 2013).

De centrale vraag van het onderzoek is ‘Wat levert deze manier van werken de deelnemers op en hoe werkt dat maatschappelijk door’?

In deze rapportage vindt u achtereenvolgens besproken de vraagstelling en aanpak van het onderzoek, een overzicht van de opbrengsten voor de deelnemers en de bijdrage aan het gewenste maatschappelijk effect, een reflectie op de werkwijze en de werkzame bestanddelen daarin en een evaluatieve bespreking van de overdracht die bij Vriend GGz te Arnhem heeft plaatsgevonden. We sluiten af met conclusies en aanbevelingen voor vervolg. In de bijlagen vindt u de portretten van de deelnemers, die illustreren hoe de aanpak werkt en wat de opbrengsten zijn.

2 Vraagstelling en aanpak van het onderzoek

De centrale vraagstelling in het onderzoek is als volgt geformuleerd.

- Wat levert de werkwijze van de Villa, de Methodine, de deelnemers op. Hier gaat het om het effect, zoals deelnemers dit zelf benoemen in relatie tot hun persoonlijke vragen en behoeften.
- In hoeverre draagt dit bij aan het beoogde maatschappelijk effect. We hebben dit geoperationaliseerd in lijn met de opgave zoals verwoord in de plannen van aanpak voor dakloosheid die de centrumgemeenten in Nederland de afgelopen jaren hebben gemaakt (de stedelijke of regionale kompassen): het realiseren van een stabiele mix waarin dak- en thuislozen qua wonen, dagbesteding, inkomen en zorg adequate ondersteuning ontvangen, gericht op verbetering van hun situatie. Stabiel wordt hierin omschreven als: de situatie met adequate ondersteuning duurt al minimaal 3 maanden. De ondersteuning behoedt hen voor verder afglijden, draagt bij aan een betere kwaliteit van leven en beperkt overlast. Het realiseren van zo'n stabiele mix is te zien als het maatschappelijk effect waaraan de werkwijze van de Methodine bijdraagt.
- Hoe dragen de verschillende componenten van de werkwijze bij aan het resultaat voor de deelnemer (werkzame bestanddelen).
- In hoeverre is de werkwijze overdraagbaar naar andere settings en personen.

Het onderzoek heeft bestaan uit vier delen.

1. Interviews met de coördinator, stagiaires en deelnemers over hun ervaringen met de verschillende onderdelen van de Methodine: hoe het werkt en wat ze eraan hebben. We onderscheiden in de Methodine de volgende onderdelen (voor meer informatie zie Villa Bedreivigheid en de Methodine – algemene beschrijving, A. van Bergen, A. van Deth en I. Spuls, 2013):
 - de benadering van de coördinator/begeleiders (visie, houding en bejegening; het gaat om een combinatie van presentie, focus op feiten en gedrag in plaats van op emoties en ideeën, benadrukken van de eigen keus en het eigenaarschap van het eigen traject, directheid);
 - de instrumenten (bedreivs- en actiekaart) als hulpmiddel om tot 'bedreivigheid' te komen;
 - de eigen plek (de Villa als maatschappelijke niche of vrijplaats voor bedreivigheid);
 - de Villa-koorts (het ervaren van gemeenschappelijkheid en erbij horen: erkenning van elkaars (ervarings)deskundigheid en de wij-cultuur);
 - de belangenbehartiging ofwel het zoeken naar scharrelruimte.
2. De informatie uit de interviews is geïntegreerd aan de hand van de (participerende) observaties: neemt de onderzoeker de door de geïnterviewden beschreven gedragingen, processen en ervaringen ook waar in praktijk? Voor dit onderdeel is geen specifieke observatiemethode gebruikt, de onderzoeker heeft haar persoonlijke aantekeningen over de diverse werkbezoeken gebruikt als spiegelinformatie bij de informatie uit de interviews.
3. Een analyse van de informatie op de bedreiviskaarten. Aan de hand van de informatie op de bedreiviskaarten, gecombineerd met de informatie uit de interviews heeft de onderzoeker een reconstructie gemaakt van de ontwikkeling van de deelnemer in de periode dat deze op de Villa is. De

informatie is verwerkt in acht portretten, zie de bijlage bij deze rapportage. Het verhaal van elke deelnemer afzonderlijk staat centraal in zijn portret: van binnenkomst bij de Villa tot het moment van de beschrijving. Elk portret laat een tijdlijn zien van de stappen die de deelnemers hebben gezet in deze periode. Het geeft inzicht in hoe zij zich ontwikkeld hebben in hun bedreigheid en/of ervaringsdeskundigheid. De bedreivskaarten van elke deelnemer zijn geplaatst in het plaatje van de route die de deelnemer heeft afgelegd. Zij markeren de opeenvolgende stappen. De geschreven portretten zijn geïllustreerd met foto's van de eigen bedreigheid. De zo ontstane portretten van de deelnemers kunnen ook in de training gebruikt worden als casuïstiek.

4. Een groepsinterview volgens de focusgroepaanpak met zes begeleiders van Vriend GGz Arnhem aan wie de overdrachtstraining is gegeven in het kader van dit project en de twee cursusleiders van de Villa en MOVISIE. Onderwerp was hoe de cursisten aankijken tegen de Methodine, hoe zij er nu in hun dagelijkse praktijk mee werken en welke ideeën zij hebben over de doorontwikkeling.

Het onderzoeksgedeelte van het project is uitgevoerd door A. van Deth van MOVISIE, terwijl A. van Bergen en P. van Leeuwen zich met de doorontwikkeling en overdracht van de Methodine hebben beziggehouden. Deze scheiding is aangebracht om te vermijden dat onderzoek en ontwikkeling te veel door elkaar lopen. A. van Bergen heeft wel meegewerkt aan de totstandkoming van deze onderzoeksrapportage. Het gaat daarbij vooral om de eindredactie om in taalgebruik en verwijzingen tot een congruent geheel te komen met de overige overdrachtdocumenten.

3 Resultaten

De oorspronkelijke opzet was om informatie te verzamelen over de ontwikkeling in de tijd bij circa 20 personen die als deelnemer bij de Villa bekend zijn. In praktijk bleek dit aantal niet haalbaar. Er blijkt een groep inlopers te zijn waarvan geen informatie wordt bijgehouden. Van de kerngroep van 8 vaste deelnemers bestaat wel voldoende documentatie. Hieronder volgt eerst een beschrijving van de opbrengsten voor de inlopers, op basis van interviews met de coördinator, stagiaires en vaste deelnemers. Vervolgens gaan we in op de effecten bij de acht leden van de kerngroep zoals door henzelf ervaren en het maatschappelijk effect.

3.1 De opbrengsten voor de inlopers

Er is een vrij grote groep inlopers, die zo nu en dan ad hoc contact hebben met de Villa maar niet echt komen tot bedreivigheid (circa 30 personen per jaar, ongeveer 50 personen sinds de start van de Villa). Van contacten met hen is geen documentatie beschikbaar. Informatie uit de interviews levert het volgende beeld. Observaties van de onderzoeker bevestigen dit. Het gaat om mensen die in de marge van de samenleving bezig zijn met overleven, waarbij vaak sprake is van een opeenstapeling van allerlei problemen: verslaving, dakloosheid, psychiatrie, een verstandelijke beperking, werkloosheid, sociaal isolement, uitbuiting en geweld, criminaliteit, armoede en schulden. Wat biedt de Villa hen: even hun verhaal kwijt kunnen en stoom afblazen, informatie en advies, een verwijzing of een korte bemiddeling naar justitie, sociale dienst of hulpverlening, een kopje koffie of een spelletje in het Klets-kaffee (de inloopruijme van de Villa), een keer mee-eten of met een activiteit meedoen. Het is moeilijk de opbrengsten van deze laagdrempelige ondersteuning te concretiseren. Veel van de inlopers komen al jaren lang zo nu en dan terug. Een enkeling van de vaste deelnemers is ook zo gestart. Kennelijk vormt de Villa voor deze groep een vast punt in hun overleefocht.

De inzet van de gemeente en de hulpverlening is om mensen "in traject" te zetten, met duidelijke doelen en een tijdpad. Als iemand zich daarbij niet aan de gemaakte afspraken houdt, valt hij uit het traject en belandt weer op straat, terug bij nul. In die periode komt hij als inloper in beeld bij de Villa. Dan belandt zo iemand weer in een nieuw traject, en is weer uit beeld, om na de volgende mislukking weer terug te komen als inloper. Opnieuw terug bij nul. Deze cirkel, waarin iemand steeds weer in een nieuw traject wordt geplaatst om vervolgens weer op nul terug te komen, is wat men op de Villa met de Methodine wil doorbreken. Als iemand zich verbindt aan de Villa en daar mee gaat doen, zet hij een stap buiten die cirkel, op weg naar een eigen doel.

3.2 De opbrengsten voor acht vaste bezoekers

Acht personen vormen de vaste bezoekerskern. Zij zijn gedurende langere tijd op de Villa actief en zijn veelal elke dag of meer dagen in de week op de Villa. Van en over hen is ook documentatie beschikbaar in de vorm van bedreivs- en actiekaarten. Van elk van hen heeft de onderzoeker een portret gemaakt op basis van de documentatie aangevuld met informatie uit (een) interview(s) met de betreffende bezoeker, zie hiervoor de bijlagen.

3.2.1 De route van de deelnemers

De ideaaltypische route die deelnemers op de Villa kunnen doorlopen kent de volgende stappen:

- inloop (vrijblijvend, ad hoc, geen binding);
- instroom (mee gaan doen, nog wel vrijblijvend, enige binding);
- de fase van bedreivigheid (werken aan eigen doelen, vaste afspraken);
- de fase van beheerder/ervaringsdeskundige (werken aan eigen doelen en anderen mee ondersteunen, vaste afspraken, medeverantwoordelijkheid voor de Villa);
- de uitstroom (elders actief worden).

Voor de meer uitgebreide toelichting op deze route zie het document over de algemene beschrijving van de Methodine.

De persoonlijke routes zijn voor elk van de acht onderzochte deelnemers in kaart gebracht. Zo is te zien welke positie zij gedurende hun deelnameperiode innemen of hebben ingenomen op de Villa. Voor de portretten zie de bijlage.

Te zien valt dat veel deelnemers een paar keer op en neer bewegen in de route, zeker in de eerste periode dat er contact is met de Villa, de inloop en instroom. Op enig moment gaat een deelnemer zich verbinden en formuleert met hulp van de coördinator (of een van de andere begeleiders) voor zichzelf een doel: de bedreivigheid waar diegene naar toe wil. Vaak visualiseren ze dit samen op de bedreivskaart: ik ben nu hier en wil daar naartoe. Daarbij bepalen ze de concrete stappen die de deelnemer gaat zetten om van 'hier' naar 'daar' te komen. De eerste stappen kunnen ook in de randvoorwaardelijke sfeer zitten: een uitkering, een huis, inschrijving bij de hulpverlening. De motivatie om hieraan te werken komt voort uit het wenkend perspectief van de bedreivigheid. In veel gevallen weet de deelnemer in eerste instantie nog niet wat hij of zij wil, dan kan het doel ook zijn: erachter komen wat ik het liefst doe. In de loop der tijd komt het regelmatig voor dat iemand zijn doel wijzigt. Iedere keer wordt voor het nieuwe doel een nieuwe bedreivskaart gemaakt. Zo kan iemand dus in de loop der tijd meerdere bedreivskaarten krijgen, steeds met het nieuwe doel. Veel deelnemers hebben in eerste instantie een ambitieus doel van een eigen zaak of een betaalde baan in het wensberoep. In de loop der tijd wijzigt dat vaak in bescheidener – en wellicht realistischer - doelen zoals het runnen van een bepaalde activiteit binnen of vanuit de Villa. Veel van de geïnterviewde deelnemers verwoorden dat ze handhaving van de huidige status quo op dit moment als belangrijkste doel hebben. Doorstroom naar betaald werk buiten de Villa blijkt vaak te hoog gegrepen. Soms heeft men het geprobeerd en heeft ervaren dat dit niet lukt. Door de begeleidingsgesprekken, waarbij steeds de eigen verantwoordelijkheid en het eigenaarschap over te nemen stappen wordt benadrukt en door het gebruik van de bedreivskaarten en actiekaarten krijgt men een realistischer beeld van de eigen mogelijkheden én beperkingen. Maar er gaat ook een duidelijke zuigkracht uit van de Villa-‘community’. De Villa is een veilige niche in een wereld waar men zich over het algemeen niet welkom, begrepen of gewaardeerd voelt. Men ervaart de verworven positie op de Villa, de bijdrage die men levert aan het dagelijks reilen en zeilen en de erkenning en waardering die men daarvoor krijgt als waardevol en

motiverend. De onderlinge verbondenheid en de steun van de coördinator bieden houvast. Er is huiver om deze bekende en inspirerende omgeving vaarwel te zeggen voor een onzekere toekomst buiten de Villa. De ervaringen met vooroordelen en afwijzing in de maatschappij en het ontbreken van perspectief op betaald werk, zeker nu met de oplopende werkloosheid door de economische crisis, dragen daaraan bij.

Deelnemer R: 'Het is belangrijk dat ik een uitkering krijg, zodat ik daarna op zoek kan gaan naar een huisje. Dat verblijf in het bos bevalt mij, daarom zou ik het liefst midden in het bos een huisje bouwen. In het bos zijn de vogels mijn huisdieren. Maar ja, dat mag niet van de gemeente helaas. De Villa is schitterend. Ik zou er wel willen wonen, jammer genoeg kan dat niet. Ik ben met geduld alles aan het opknappen, aan het schilderen. Ik ga vanzelf aan de slag. Ik hoef dat niet op te schrijven, of een bedreivskaart. Het zit allemaal in mijn hoofd. Ik ben gewend om te overleven, het is een harde wereld. Bij de Villa krijg ik afleiding. Ik voel mij er thuis.'

Deelnemer T: 'Ik was enorm teleurgesteld dat het re-integratietraject mislukte, want er waren goede afspraken gemaakt. Ik reed ooit weer eens langs de Villa, toen bedacht ik, ik kan mijn eigen bedreivigheid starten. Ik heb namelijk niets te verliezen, omdat ik de stempel afgekeurd heb. Dakloos zijn lijkt vrij, maar je bent meer gevangen dan ooit. Vooral in je eigen stress. Ik heb de bedreivskaart niet nodig, het zit allemaal in mijn hoofd. Het gaat in mijn eigen tempo. Daarom moet de Villa erkend worden als dagbesteding. Misschien kan ik ooit wel weer de arbeidsmarkt op. Maar de Villa is een gezonde omgeving voor mij. Waar we naartoe gaan bepalen we zelf. En we verwerken hier teleurstellingen. Zodat we van dakloos naar leven gaan. De weg naar de toekomst is onduidelijk, maar ik weet wel waar ik moet zijn. Bijvoorbeeld als ik iets moet aanvragen of moet regelen. Mijn bootje vaart zolang die niet zinkt.'

Deelnemer E: 'De bedreivskaart is wel ingevuld, fietskoerier leek me wel wat. Ik ken de stad van binnenuit, overal in alle hoeken en gaten. Mijn verleden kan me nog wel van pas komen. De fiets is er al, de telefoon ook. Dat is nu een jaar geleden. Maar ik ben er nog niet aan toegekomen. Ik vind het moeilijk om bij de Villa weg te zijn als ik pakjes ga rondbrengen. Bij de Villa word je echt gemist en ik mis de Villa ook. Ik zie dat er bij de Villa veel te doen is, dus als ik er niet ben, dan gebeurt het niet. De activiteiten die ik nu doe zijn ook nodig. Ik weet ook niet hoe ik het moet aanpakken met opdrachten en zo. Die stap durf ik nog niet te nemen.'

Concluderend: het lukt wel om mensen met behulp van de Methodine in een meer stabiele situatie te krijgen, met zinvolle bezigheden, structuur in de dag, waarin ze zich thuis voelen en daardoor ook meer kwaliteit van leven ervaren, maar doorstroom naar een zelfstandig leven en werken buiten de Villa stagneert. Dit ligt zowel aan de gebrekkige match tussen kwaliteiten van deelnemers en de eisen van de maatschappij, als aan de ervaren binding met de community op de Villa en de mogelijkheid om van daaruit zinvol en productief bezig te zijn.

3.2.2 *Ervaren effecten op kwaliteit van leven*

Het meest genoemde effect dat de deelnemers benoemen is stabilisatie. Stabilisatie in de zin van minder dakloosheid, minder crisis, voorkomen van heropname en detentie. Met steun van de Villa komen ze in een vorm van de stabiele mix (onderdak, inkomen, dagbesteding en zorg), vaak voor het eerst in jaren. Het gaat daarbij om een lange weg en kleine stapjes, soms vooruit, soms weer even terug. De deelnemers ervaren de Villa als een laagdrempelige ontmoetingsruimte waar mensen worden aangemoedigd en ondersteund om de eerste stapjes richting contact en participatie te zetten. Die steun voorkomt dat ze weer terugvallen als er iets tegenzit. Het weer kunnen functioneren is voor henzelf dan ook niet de enige indicator: het gaat ook om de bewustwording van eigen kunnen, maar ook waar de eigen valkuilen liggen, het weer greep op je leven krijgen, weten hoe te handelen, bij wie je steun kunt krijgen om uit een tegenslag te komen.

Een van de stagiaires: 'Het is winst als deelnemer T. uitspreekt, ik ben de weg kwijt, ik word somber als het herfst wordt. Als iemand dat oppot vervalt diegene in oud gedrag.'

De kans op regulier werk is bij overgrote deel van deelnemers niet aanwezig, dat benoemen ze zelf ook. De resultaten die zij noemen en waar ze kwaliteit van leven aan ontlenen zijn dat zij overdag van de straat zijn, zinvolle dagbesteding hebben, meer zelfvertrouwen hebben en minder 'gedoe', omdat ze minder overlast veroorzaken. Bijvoorbeeld bij deelnemsters J. en B. is een duidelijke groei te zien in het zelfvertrouwen en het weer oppakken van een dagstructuur.

3.3 De maatschappelijke opbrengst: de optimale mix

Bij minstens 6 van de 8 onderzochte deelnemers is sprake van de realisatie van de optimale mix. Zij verkeren nu in een stabiele positie. In vergelijking met de periode voordat zij actief waren op de Villa is hun situatie verbeterd op het vlak van:

- dagbesteding (dagstructuur, zinvolle bezigheden, opdoen relevante werkervaring, ontwikkelen vaardigheden en/of scholing);
- inkomen (schuldenvrij of beheersbare schulden, stabiel inkomen, budgetbeheer);
- wonen (eigen woonruimte of stabiel verblijf bij derden);
- sociale contacten (relatie met familie en vriendschappelijke contacten met mededeelnemers, verbeterde sociale vaardigheden, minder (negatieve) contacten met mensen uit de ver-slavings/daklozenscene);
- zorg/gezondheid (minder gebruik, gediagnostiseerd en in zorg, gezonder leefpatroon).

Eén persoon is weliswaar op de overige levensgebieden nog stabiel, maar vindt geen aansluiting op de arbeidsmarkt, waardoor op dit moment een dagbesteding ontbreekt, één persoon is uitgevallen en bevindt zich weer op straat.

Gezien de groep waarover het gaat zijn dit resultaten die indrukwekkend genoemd mogen worden.

4 De invloed van de werkzame bestanddelen

De invloed van de werkzame bestanddelen hebben we vooral vastgesteld op basis van de gesprekken die de onderzoeker met coördinator, vrijwilligers, stagiaires en deelnemers heeft gehouden en haar eigen observaties. Hieronder bespreken we achtereenvolgens de invloed van de bejegening: vanuit de presentie, maar wel met sturing, de invloed van de begeleiding aan de hand van de instrumenten bedreivskaart en actiekaart, de invloed van het wij-gevoel en de Villakoorts en van de belangenbehartiging.

4.1 *Bejegening: sturing vanuit presentie*

Volgens de coördinator is de kern van haar benadering ‘oprechte nieuwsgierigheid en bezielde met de ander in gesprek gaan. Het eigen ego loslaten.’ De coördinator werkt vanuit de in de “Algemene beschrijving” toegelichte uitgangspunten van de Villa, en dat geven deelnemers ook terug in de interviews. Zij benoemen de effecten van de bejegening bijvoorbeeld als ‘gewenst zijn’, er mogen zijn’. De ‘professionele’ liefde van de coördinator maakt dat deelnemers zich weer mens voelen. Hun gevoel van eigenwaarde neemt daardoor toe. De coördinator identificeert zich met de deelnemers, waardoor er in plaats van afstand nabijheid ontstaat. Dat doet ze bijvoorbeeld door zich persoonlijk druk te maken over privé situaties van de deelnemers en voor hen op de bres te springen in contact met instanties. Voor het belang hiervan zie ook de paragraaf over belangenbehartiging.

Deelnemer F: ‘De Villa is een van de beste concepten die ooit bedacht zijn. Het is niet zomaar ontstaan: regulier werkte het niet. Je mag mensen in de hulpverlening niet aanraken, je mag die verbondenheid niet creëren. De liefde die de coördinator in haar werk stopt is de passie van de Villa. Het is erop gericht om alles mooier te maken en mensen meer gewaardeerd te laten voelen.’

Voor een verbetering in de persoonlijke leefsituatie is het vaak nodig dat deelnemers de coördinator in vertrouwen nemen over hun privé situatie. En dat gebeurt: de deelnemers geven aan dat ze haar vertellen hoe het ervoor staat. De schaamte valt weg, omdat de coördinator niet veroordeelt. Door het wederzijds vertrouwen ontstaat ook loyaliteit over en weer.

Deelnemer E: ‘De coördinator is een paar keer meegegaan en die kan meer dingen voor elkaar krijgen. Zij kende die mensen bij de gemeente. Ik heb haar echt in vertrouwen genomen over mijn leven. Zij houdt je niet voor de gek en dat voel je. Ze zegt gewoon wat ze voor je kan doen. Daar is ze eerlijk in. En dan ben ik ook eerlijk. Omdat ze mij helpt help ik haar ook. We zijn loyaal naar elkaar. De mensen bij de Villa zijn mijn vrienden. Zij halen geen rare fratsen uit. Het is een gezondere wereld.’

De coördinator geeft zonder iets terug te verwachten. Daardoor krijgen deelnemers vertrouwen en zijn ze in staat een wederkerige relatie met haar aan te gaan. De coördinator leent bijvoorbeeld acuut een bedrag uit aan een deelnemer, als deze zich plotseling geconfronteerd ziet met een niet voorziene uitgave of inning van een boete die niet uitgesteld kan worden. Daarna is ruimte om uit te zoeken hoe

het probleem echt kan worden aangepakt, maar dan is de paniek eraf. De deelnemer zoekt dan naar mogelijkheden om het geleende geld terug te betalen. Formele procedures om uitstel van betaling te krijgen of een lening via de gemeente of hulpverlening duren in zo'n situatie te lang. Dan is het te laat en ontstaan negatieve gevolgen, zoals beslaglegging of nog grotere schulden vanwege hoge incassokosten. Dat leidt dan weer tot frustratie van de deelnemer waardoor alle motivatie om aan verbetering van de eigen situatie te werken verdwijnt en hij of zij terugvalt in verslaving, de psychiatrische symptomen verergeren of diegene weer gaat zwerven.

De presente houding van de coördinator betekent niet, dat zij niet stuurt. Zij bewaakt krachtig de veiligheid van alle deelnemers binnen de Villa-gemeenschap en is daarin een voorbeeld voor de andere deelnemers en begeleiders. Zij stuurt daarbij vanuit de leiderschapspositie die haar door de deelnemers wordt verleend. In twee soorten situaties speelt dat vooral: als iemand in paniek of in crisis is vanwege iets wat hem buiten de Villa overkomt of als deelnemers onderling ruzie of een machtsstrijd hebben. In geval van paniek of crisis biedt zij (of een van de anderen) veiligheid door de betreffende persoon de ruimte te geven gevoelens van boosheid en onmacht te uiten, zij benoemt dat ook: jij bent boos! Vervolgens helpt ze diegene zich te concentreren op de feiten en zoekt met hem of haar praktische oplossingen daarvoor (dus ook hier weer: de presente houding náást iemand). Bij onderlinge ruzies en machtsstrijd benadrukt ze dat ieder in de Villa welkom is en even veel waard is. Dat je bepaalde taken vervult en verantwoordelijkheid daarvoor draagt, betekent niet dat je een ander kunt weren of bevelen. Ook diegene dient ruimte te krijgen om er te zijn en zijn bijdrage te leveren.

Dat iedereen zich gezien voelt en er mag zijn is de kracht en zwakte van de coördinator. Iedereen die betrokken is bij de Villa is het er over eens: zij is heel bepalend. Daardoor is het noodzakelijk om meer mensen in te werken op de werkwijze van de Villa, wil deze op termijn kunnen blijven bestaan.

Op dit moment is het een stap te ver om te verwachten dat deelnemers zelf snel in een voldoende stevige positie komen om zo'n rol op zich te nemen. De aanpak volgens de Methodine zorgt namelijk ook voor ruimte, of in negatieve zin omschreven: vrijblijvendheid. De sterke kant is dat deelnemers ruimte hebben om 'op je bek te gaan en weer op de staan', aan de andere kant geeft het ruimte voor een zwakgebod: 'nee ik doe het een andere keer, het is nu toch teveel'. In de interviews benoemen ze dit zelf. Ze zien als oplossing dat meer (professionele) mensen verantwoordelijk moeten zijn zodat de draaglast verdeeld wordt. Er lijken minimaal drie professionals nodig. In ieder geval blijkt tenminste één coördinator onmisbaar.

Deelnemer F: 'Als de coördinator er niet meer zou zijn dan zou er iemand met dezelfde mentaliteit door moeten gaan. Want iemand zal het moeten overnemen. Het bestaande netwerk is nog niet zover om het zelf vorm te geven. De fundering is niet sterk genoeg. De mensen zullen eerst meer dingen moeten leren. Bijvoorbeeld de werkelijkheid en niet werkelijkheid uit elkaar halen. Dat vraagt nogal wat.'

4.2 De instrumenten: bedreivskaart en actiekaart

Binnen de individuele begeleiding van de deelnemers staat de vraag centraal wat zij willen bereiken met het bedreivig worden. De kern van de aanpak is dat de begeleider wel de structuur bewaakt, maar de inhoudelijke keuzes voor het doel en de daarvoor te zetten stappen zo veel als mogelijk door de deelnemer zelf laat uitwerken. Het besprokene wordt op papier gezet met gebruikmaking van de bedreivskaart. Voor een beschrijving van deze aanpak zie het document: de bedreivskaart. Het meer systematisch werken met de bedreivskaart was een van de zaken die in het kader van het ZonMW-project is gevolgd.

De opzet is dat het eigenaarschap van de bedreivskaart bij de deelnemer zelf ligt. De bedreivskaarten staan in een voor iedereen toegankelijke kast, zodat iedereen te allen tijde zijn eigen kaart kan raadplegen of erbij kan pakken. Het oorspronkelijke idee was de kaart zodanig vorm te geven, dat deze in de achterzak gestoken kan worden, zodat iemand de kaart ook bij zich kan dragen. In praktijk bleek dat de deelnemers hier geen behoefte aan hebben. Ook raadplegen ze de kaart niet op eigen initiatief. Als er een gesprek plaatsvindt, neem de begeleider het initiatief om de kaart erbij te pakken, terug te kijken op de stappen die voorafgaand aan het gesprek zijn gezet en de nieuw besproken stappen of acties op de kaart erbij te noteren. De deelnemers pakken de kaart er niet op eigen initiatief even bij. Toch vervult de kaart wel een structurerende rol voor veel deelnemers. Uit de gesprekken met de deelnemers blijkt dat de bedreivskaart vooral "in hun hoofd" zit. Het visualiseren heeft voor de meeste deelnemers zin op het moment dat de begeleider het tekent, maar niet op andere momenten.

Uit de uitspraken van de deelnemers blijkt dat het zich welkom voelen bij de Villa, de erkenning voor je bedreivigheid en het kunnen werken in eigen tempo voor hen belangrijk(er) is dan het vastleggen van hun stappen op de bedreivskaart. Het feit dat zij het effect van de bedreivskaart niet als zodanig benoemen, betekent niet dat de bedreivskaart geen functie heeft. Door het proces uit te tekenen, en de verschillende activiteiten concreet te benoemen, krijgt iemand greep op zijn eigen voortgang. Op de bedreivskaart kan de deelnemer zien dat hij de stappen heeft genomen die hij zich had voorgenomen – of juist niet. Hij ziet daardoor beter wat hij al bereikt heeft. Ook wordt duidelijk waar het aan ligt als er stagnatie optreedt. Veel deelnemers zijn geneigd de schuld voor het niet realiseren van een bepaalde stap vooruit buiten zichzelf te leggen. Doordat de concrete stappen op de bedreivskaart staan genoteerd, kan de begeleider een verhaal van de deelnemer waarom het niet lukt met hem samen iken aan de hand van de feiten. Dit is heel confronterend, maar kan de deelnemer daardoor wel helpen onder ogen te zien dat hij zelf invloed heeft gehad op de stagnatie. Daardoor wordt ook bespreekbaar hoe je uit die impasse kan komen, al dan niet met steun van een begeleider.

Niet iedereen is toe aan deze confrontatie. Sommige deelnemers willen geen bedreivskaart of ontkennen het bestaan ervan. Volgens de coördinator is 'het niet op papier willen' tekenend voor het afwijzen van enige verantwoordelijkheid voor de eigen situatie. Dat maakt dat zo'n deelnemer ook niet verder komt. Een voorbeeld: deelnemer R. zegt ja maar doet nee. De coördinator heeft een volle map van hem, maar R. komt niet vooruit.

De coördinator: 'R. wil een eigen huis, dus daar is een uitkering voor nodig. Om aan die uitkering te komen zijn minimale afspraken gemaakt met de verslavingszorg. R. moet twee keer per week douchen en zijn post ophalen. Als hij zich daaraan houdt wordt zijn aanvraag voor een uitkering goedgekeurd. Ik heb met R. deze stappen op de bedreivskaart uitgetekend. Hij kan het nu goed benoemen: als ik een huis wil, moet ik eerst twee keer per week douchen en mijn post ophalen., dan krijg ik een uitkering en dan kan ik een huis krijgen en mijn dagbesteding op de Villa doen. Maar R. komt niet twee keer per week douchen, dus krijgt R. geen uitkering.'

De bedreivskaart helpt iemand dus om zijn stappenplan richting het eigen doel te concretiseren. Daarbij wordt concreet aanwijsbaar in welke stap stagnatie optreedt. Dat kan zoals hiervoor besproken liggen aan de betrokkene zelf, maar het kan ook eraan liggen, dat een andere partij een van hem verwachte dienst niet of niet goed levert. De actiekaart maakt duidelijk waar de oorzaak dat iets niet lukt ligt: bij iemand zelf of bij de andere partij. Voor een uitgebreide uitleg over de actiekaart, zie het document 'de actiekaart'. De actiekaart wordt gebruikt als iemand acties naar buiten toe onderneemt, bijvoorbeeld contacten met de sociale dienst, een zorginstelling of school. Het plannen en uitvoeren daarvan aan de hand van deze kaart helpt om deze acties te structureren, voor te bereiden en het resultaat te volgen. Ook kan met behulp van de actiekaart een 'plan B' worden uitgewerkt: als het nog niet is gelukt, hoe kun je dan doorgaan om toch je doel te realiseren. De actiekaart heeft niet alleen een rol in het contact met de deelnemer, maar ook in het contact met andere partijen. Zie hierover de bespreking van de belangenbehartiging.

Tijdens het afgelopen jaar is ook geprobeerd om het gebruik van de bedreivskaarten een plek te geven in contacten tussen de deelnemers onderling. De opzet is om toe te werken naar steeds verdergaand zelfbeheer, waarbij de meer ervaren deelnemers anderen bij hun bedreivigheid begeleiden. Om de deelnemers meer bij elkaars stappen te kunnen betrekken, heeft de coördinator een bord opgehangen in een van de centrale ruimtes in de Villa met gekleurde magneetjes, elk met de naam van een vaste deelnemer. Het idee was dat iedereen hier steeds zijn volgende geplande stap zou invullen, zodat je van jezelf maar ook van elkaar in één oogopslag kunt zien wat de stap is waar iemand op dit moment aan werkt. Je zou elkaar dan beter kunnen steunen en aansporen. Na een aantal maanden was het bord nog steeds leeg. De deelnemer geven aan dat ze er door de alledaagse activiteiten steeds niet toe komen het bord in te vullen. Er is geen logisch moment is de dagelijkse structuur waarop je het bord zou kunnen bijwerken. De coördinator heeft hier een andere verklaring voor: het bord is waarschijnlijk te confronterend voor de deelnemers (je ziet je naam gekoppeld aan een magneet). De deelnemers zijn mensen die niet zo in het openbaar uit willen komen voor hun commitment. Dat vinden ze doodeng: je kunt dan afgaan, als je niet doet wat je hebt voorgenomen, en anderen kunnen je erop aanspreken. In de individuele begeleiding komt het voornemen op de kaart te staan, dat is functioneel, en het blijft onder vier ogen, dat geeft veiligheid.

Al met al kun je concluderen dat de bedreivskaart en de actiekaart zeker een structurerende bijdrage hebben om iemand zelf eigenaar te laten zijn van zijn doel en de stappen die naar dat doel leiden, maar dat het die functie vooral krijgt op het moment dat deelnemers er ook aan toe zijn om stappen te zetten. In de periode dat iemand nog twijfelt, helpt de kaart om steeds concreter te krijgen hoe de eerste stappen eruit kunnen zien. Is iemand er helemaal nog niet aan toe om stappen te zetten, dan blijkt dat uit zijn weigering om met de kaart aan de slag te gaan.

4.3 Samensturing: de Villakoorts

Naast aandacht voor ieders eigen bedreivigheid is er onderlinge steun tussen de deelnemers. De deelnemers creëren samen met de coördinator een andere werkelijkheid dan in samenleving het geval is, waardoor er een wij-cultuur ontstaat. Hun ervaring is dat de samenleving niet open staat voor (verslaafde) dak- en thuislozen, dat zij getypeerd worden als overlastveroorzakers en dat anderen voor hen bepalen wat goed voor hen is. De harde realiteit is dat zij te kampen hebben met stigma's, uitsluitingsmechanismen en een benadering 'alsof ik een kind ben'. In de Villa is iedereen welkom, gelijk en krijg je erkenning voor wie je bent en wat je doet. Door consequent aan een ander, eigen verhaal te bouwen met elkaar, ontstaat een andere werkelijkheid. Deze beleving sluit aan op het sociaal constructivisme, dat ervan uitgaat dat verschijnselen ervaren worden als iets dat werkelijk bestaat en van andere zaken onderscheidbaar is, omdat daarover in de samenleving een (vaak impliciete) afspraak is gemaakt – ofwel: een werkelijkheid bestaat omdat mensen het erover eens zijn dat dat de werkelijkheid is (zie bijvoorbeeld P. van Daalen e.a., website AI 2013). Het effect is dat mensen zich gewaardeerd voelen bij de Villa, in tegenstelling tot wat er in de samenleving gebeurt. De verbondenheid van deelnemers onderling heeft betrekking op die positiviteit, dat tegengeluid in de harde boze buitenwereld.

Deelneemster B: 'Mijn aanwezigheid blijkt echt wel wat waard te zijn. Ik voel me echt beter met de mensen van de Villa. Vroeger was ik erg bang dat ze mij niet mochten. We hebben het vaak over "het kokertje" om je heen. Ik verheug me erop als het weer maandag is. Ik voel me gewaardeerd en heb vertrouwen.'

Deelnemer T: 'De Villa werkt anders, hier missen ze je echt. Als je een paar dagen er niet bent, dan word je gebeld, hee gaat alles goed? Ik heb de steun van de Villa gehad en doorgezet. Het is een soort mama. De Villa is mijn vertrouwenspersoon, en mijn steun en toeverlaat. Daardoor kan ik weer ademen.'

Deelnemer F: 'De Villa ploeg bestaat uit mensen die hebben kunnen toegeven "ik red het niet meer'. Daardoor ontstaat een soort samenredzaamheid. Een woord wat zeer toepasbaar is op de Villa in de back office, wanneer mensen bedreivig zijn. Dat gebeurt als die eerste laag, de schil eraf gevallen is.'

Dat maakt dat je meer gericht bent op samen dan op je eigen doel. Die noodzaak, die focus op jezelf is juist minder geworden. Dat komt vooral door het 'mogen zijn' en dat wat je doet bij de Villa vrijwillig is.'

Die boosheid en stress die mensen meebrengen uit de samenleving, werken echter wel door in de onderlinge verhoudingen op de Villa. Mensen in de marge hebben voor zichzelf en onderling geen vertrouwen dat men afspraken nakomt of dat men elkaar respecteert. Men brengt de boosheid over wat buiten gebeurt mee naar binnen. Een uitbarsting kan daarom snel ontstaan. De aanwezigheid van de coördinator is daarom onontbeerlijk.

Deelneemster J: 'Al dat geschied door hen. Sommige mensen bij de Villa hebben daar wel last van, en die gaan dan weg. Het is wat dat betreft nog een zootje ongeregeld en zelfsturend zijn kunnen ze niet aan. De groep is te kwetsbaar. Ze hebben allemaal respect voor de coördinator. Wat zij nodig hebben is stabiliteit, en dat biedt zij. Wat de coördinator doet is het aanhoren en relativeren. En teruggeven aan de ander. Dat is een belangrijke eigenschap. Haar aanwezigheid maakt verschil. Als zij er niet is slaat iemand keihard de deur dicht bijvoorbeeld. Als ze er wel is gebeurt dat niet. Ze luisteren naar haar en zij bewaakt de grenzen. Ze hebben meer respect voor de coördinator dan voor elkaar. Dat is lastig, want ze doen in feite elkaar precies hetzelfde aan als de samenleving.'

De wij-cultuur, ofwel de Villakoorts, versterkt de zelfbeheeraspecten van de Villa. Als de coördinator er op vrijdag niet is, en als ze 's zomers een aantal weken met vakantie is, wordt er ook gekookt en gewerkt. De Villa heeft 'riedeltjes', gezamenlijke ongeschreven regels, waardoor de Villa functioneert. Bijvoorbeeld niet gebruiken of agressief zijn en om precies 12.00 uur wordt er samen gegeten.

De niche van de Villa, de Villakoorts en het gevoel van saamhorigheid en gezamenlijke doelen, zijn nodig om de deelnemers de bescherming te bieden om niet verder af te glijden. Maar er zit ook een keerzijde aan het creëren van een niche buiten de samenleving. Het gevolg is niemandsland: de deelnemers horen niet (meer) bij 'de doelgroep' (dak- en thuislozen, verslaafden, mensen van de straat), maar ook (nog) niet bij de samenleving. Het blijft moeilijk om aanknopingspunten te vinden buiten de Villa. Als de deelnemers een stap naar buiten zetten valt die realiteit tegen en zijn deelnemers weer terug bij de Villa. Dat brengt ons op de conclusie dat niet alle veranderingen van deelnemers zelf kunnen komen. Daar moet de samenleving ook wat in betekenen. Zie hierover ook de paragraaf over belangenbehartiging.

Deelnemer F: 'Door bedrevig bezig te zijn matcht dat niet met hoe er van buiten tegen je aan wordt gekeken. De instanties kunnen het niet volgen dat je die weg kiest, maar de groep waar je vandaan komt ook niet. Want die houden elkaar in stand.'

4.4 De belangenbehartiging

De belangenbehartiging levert een belangrijke bijdrage aan de resultaten op de Villa.

Belangenbehartiging en 'positie kiezen' is een noodzakelijk onderdeel van een effectieve begeleiding van mensen in de marge. Het is niet voldoende als een kwetsbaar iemand zelf aangesproken wordt op eigen mogelijkheden en wordt aangespoord om 'bedreivig' te worden. Het belang hiervan wordt ook bevestigd in diverse onderzoeken die het afgelopen decennium zijn verschenen. De samenleving moet ook de ruimte bieden om mee te doen aan mensen die qua gedrag buiten het gangbare vallen. Helaas kent de samenleving hiervoor nog veel te weinig niches: plekken waarin ook iemand die in de marge leeft, zich veilig voelt en kan functioneren ondanks zijn beperkingen en eigenaardigheden (zie hierover het proefschrift over Kwartier Maken, werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond van D. Kal, 2001).

De afgelopen jaren hebben mensen met een ggz-achtergrond hier met behulp van de methodiek kwartiermaken aandacht voor gevraagd en deels ook gekregen. Kwartiermaken houdt in dat er ruimte gecreëerd wordt bij algemeen toegankelijke instellingen en organisaties, zodat mensen (uit de GGZ) in eigen tempo aan hun plek in de samenleving werken. Daarbij worden zij begeleid door iemand die ze vertrouwen. Zo maakt de samenleving kennis met mensen met een GGZ achtergrond door kunst, voorlichting, wijkactiviteiten en (vrijwilligers)werk. '40-60% van de cliënten herstelt goed in hun sociale en maatschappelijke rollen en in de ontwikkeling van de (soms nieuwe of aangepaste) persoonlijke identiteit', zo blijkt uit de Herstel Special, E. de Haan e.a., 2013.

Het verkrijgen van veilige niches en ruimte in de maatschappij is extra noodzakelijk voor mensen in de marge zoals dak- en thuislozen en verslaafden. Meer nog dan bij ggz-clënten zien zij zich geconfronteerd met een morele afwijzing: de maatschappij labelt hun afwijkend gedrag als eigen keus: niet willen, in plaats van als gevolg van stoornis: niet kunnen (zie hierover Praktijken en dilemma's bij de inzet van ervaringsdeskundigen, A. Weerman e.a., Amsterdam: SWP, 2012). Deze veroordeling en vooroordelen leiden ertoe dat ze ook op het moment dat de wil er is en ze oprecht proberen weer een stap de maatschappij in te maken, al bij voorbaat met afkeuring en afwijzing geconfronteerd worden. Dit ervaart diegene dan – terecht - als onrecht dat hem wordt aangedaan. Juist omdat het vaak gaat om toegang tot primaire zaken: een dak boven je hoofd, een uitkering, die noodzakelijk zijn om verdere stappen te kunnen zetten. Boosheid is dan een begrijpelijke en adequate reactie. In het onderstaande citaat is de functionaliteit van die boosheid mooi omschreven.

Martijn Koole, SWBU, geciteerd in de Herstel Special, 2013: 'Boosheid over wat er is misgegaan, hoort erbij. Boosheid is ook een teken van kracht. Boosheid is bij individuele herstelprocessen een belangrijke stimulans en indicator van beweging. Het komt voort uit 'verontwaardiging', daar zit het woord waarde in. Mensen komen op voor hun waarden, hetgeen zij decennia lang niet hebben kunnen doen. Uiteindelijk vraagt het wel een doorontwikkeling van ervaringsdeskundigheid zodat de boosheid niet contraproductief wordt. Maar zonder boosheid verliest het zijn kracht en richting.

Er is nog nooit een revolutie geweest zonder kracht. De aandacht voor misstanden moet dus altijd een plek blijven houden.'

Het gaat om boosheid die te maken heeft met ervaren onrecht en met een gevoel van onmacht om daarin verandering te brengen.

Hoewel de boosheid dus belangrijk is als signaal van kracht en in die zin nodig is voor herstel, heeft de boosheid tegelijkertijd een negatieve invloed op het herstelproces. Daarop richten de mensen van de Villa zich als het gaat om belangenbehartiging. Zij schetsen dit als volgt.

De boosheid leidt vaak tot een negatieve spiraal van wederzijds onbegrip. Om mensen in een marginale positie weer 'in een traject' te krijgen worden meestal 'wederzijdse afspraken' als voorwaarden gesteld. Alleen als iemand deze afspraken accepteert en nakomt, krijgt hij toegang tot zorg of uitkering. Deze afspraken worden in de beleving van de hulpvrager echter eenzijdig voorgesteld: door de betreffende hulpverlener of ambtenaar. De hulpvrager ziet vaak geen mogelijkheid om aan de voorgestelde afspraken te voldoen: vaak worden hoge eisen gesteld aan het tempo van het herstel en moeten ze zaken loslaten waaraan ze waarde hechten. Terwijl ze nog niet zien wat ze ervoor terug zullen krijgen. Mensen in de marge zitten in een volstrekt afhankelijke positie en voelen geen enkele ruimte om hierover te onderhandelen: 'je zegt op alles ja als je daardoor van de straat komt'. Achter de boosheid zit dus onmacht. Mensen in de marge voelen zich klein gehouden. Een geïnterviewde zegt hierover 'Het feit dat anderen voor jou bepalen wat er over drie jaar gebeurt.' Zij voelen zich onder druk gezet om iets toe te zeggen waar ze niet achter staan, ze kunnen die wederkerigheid op dat moment niet bieden, ze zeggen ja en doen nee of ze worden boos, zetten een grote mond op, nemen een dreigende houding aan of lopen weg. Dat werkt contraproductief. Bij (verslaafde) daklozen accepteert de samenleving die boosheid en die onmacht niet, in tegendeel, het bevestigt en bekrachtigt het vooroordeel dat het een groep is waar niet mee te werken valt. De boosheid wordt niet opgevat als terechte verontwaardiging, maar als (onbegrepen, af te keuren en te bestraffen) agressie. Daarmee nemen het wederzijds onbegrip en de afwijzing toe. Iemand die al langer in de marge leeft en die dit een aantal malen heeft meegemaakt, zal zich steeds meer al bij voorbaat opmaken voor de strijd of proberen zich aan alles te onttrekken (en wordt dan een 'zorgwekkende zorgmijder').

Deelnemer F: 'Iemand van de Villa zei op de voorwaarden voor uitkering, 'laat maar ik ga het zelf doen'. Dat is gelukt. Maar de sociale dienst denkt, zie je wel, als je niet betaalt, dan motiveer je ze om wat te doen. Dat is de bevestiging van de vooroordelen. Iedereen van ons voelt een muur om zich heen. 'Hij wil iets wat echt niet kan'. En dat is pijnlijk. Daarom denken wij: 'Ik ga jullie niet nodig hebben.'"

Deelnemer F: 'De voorwaarden die gesteld worden door het systeem is het dode gewicht. Hier werken we niet met voorwaarden. Je hebt iets in handen. De Villa is niet hun taal, en de rest spreekt onze taal niet. Dat is echt een kanteling.'

De belangenbehartiging zoals die op de Villa gebeurt heeft alles met deze boosheid en het discriminatie- en uitsluitingsproces te maken. De samenleving, en vooral de mensen die ambtelijk of in de hulpverlening met mensen in de marge te maken hebben, zullen begrip moeten krijgen voor die frustratie en boosheid, en daarmee moeten leren omgaan om de negatieve spiraal te doorbreken. Daarom is het noodzakelijk hen hierover te informeren en te bemiddelen om de onderlinge communicatie en het maken van afspraken anders te laten verlopen.

Coördinator: 'Wat ik onderliggend hoop dat die actiekaart het gezamenlijk belang inzichtelijk maakt, dat iemand bijvoorbeeld een uitkering krijgt. Dat het niet het gevecht tegen de ambtenaren is en de ambtenaar tegen die...nee het is een gezamenlijk belang om een uitkering voor mekaar te krijgen. Die strijd moet ophouden maar hoe doen we dat? De gedachte achter het 'wees gelijk' van de Villa moet goed overgebracht worden. Je komt nou eenmaal niet van die etiketten af: de koekwaus, de gek. Maar met mij zijn nog een heleboel anderen gek.'

Naast en in aanvulling op de individuele belangenbehartiging gebeurt het bemiddelen richting maatschappij ook door deelname van de coördinator aan overleggen over de inrichting van de infrastructuur voor OGGZ in Doetinchem en door het doorspelen van signalen over ervaren misstanden en ineffectieve regelgeving aan de gemeente en de zorgorganisaties. Hierna volgt een samenvatting van de gesprekken met de coördinator en een bestuurslid daarover.

De Villa heeft in de afgelopen periode haar bestaansrecht bewezen. Zowel beleidsmatig als in de uitvoeringspraktijk is de coördinator betrokken bij de keten OGGZ. De coördinator wordt tegenwoordig uitgenodigd voor beleidsoverleg met de OGGZ-ketenpartners en ze fungeert in veel gevallen als een soort casemanager. Ze maakt afspraken voor en met deelnemers met professionele organisaties zoals IrisZorg (verslavingszorg en maatschappelijke opvang). Straatcoaches van IrisZorg komen regelmatig in de inloop van de Villa. Het bestaansrecht van de Villa wordt daarmee bestuurlijk en in de dagelijkse praktijk de facto erkend. Cliëntgestuurde initiatieven zoals de Villa zijn de plek waar mensen terecht kunnen als ze elders niet meer of nog niet welkom zijn. Dit blijkt nodig als aanvulling op de (onvoldoende sluitende) OGGZ-keten.

In de komende planperiode van het Stedelijk Kompas heeft de gemeente Doetinchem het voornemen de Villa ook officieel als onderdeel van de keten in het beleid op te nemen. Deze erkenning van een zelfsturende/cliëntgestuurde 'vrijplaats' als onderdeel van het integraal aanbod voor dak- en thuislozen is een belangrijke stap om de keten echt sluitend te maken.

Dit heeft de nodige overdenking en onderhandeling gevergd, waaraan niet alleen de coördinator maar ook bestuursleden en een speciaal voor de financiële kanten van de Villa aangestelde medewerker een bijdrage hebben geleverd. Ook hierbij speelt de spanning tussen systeemwereld (van de gemeentelijke financieringssystematiek in dit geval) en leefwereld (de realiteit waarop de Villa zich baseert). De erkenning van het eigene van de Villa die hiermee is gerealiseerd houdt in, dat de gemeente geen resultaatvoorwaarden stelt waaraan de Villa moet voldoen om in aanmerking te komen voor financie-

ring, zoals het voldoen aan percentages doorstroom of uitstroom of de maximering van de periode dat iemand op de Villa kan deelnemen. Alle andere delen van de keten moeten wel aan dit soort resultaatseisen voldoen. Daardoor vallen mensen uit die hieraan niet kunnen of willen voldoen.

Deelnemer F: 'Instanties kijken alleen naar het feit dat ik een keer naar drank stonk, niet dat ik op tijd was op de afspraak. Ga je je ertegen afzetten dan verlies je energie. En bij de Villa vind je gelijkgezinden, je vindt elkaar.'

Juist voor deze groep hebben cliëntgestuurde initiatieven veel te bieden: je sluit aan op de eigen kracht van de mensen, op dit moment hét leitmotiv in alle beleidsstukken over het sociaal domein, en het is kosteneffectief. De subsidievoorwaarden die hierop aansluiten stellen kwalitatieve eisen:

- aan de manier van werken: met zo veel mogelijk zelfsturing en aansluitend op tempo en leefwereld van betrokkenen;
- aan de richting: draagt bij aan behoud van vaardigheden en positie en ondersteunt en faciliteert verder herstel van betrokkenen.

Een narratieve verantwoording, bijvoorbeeld vergelijkbaar met de portretten die de bijlage vormen van dit onderzoeksverslag, past daarbij.

De opvatting van de Villa zoals die in de belangenbehartiging wordt uitgedragen gaat nog een stapje verder: dergelijke criteria zouden niet alleen moeten worden ontwikkeld voor initiatieven als de Villa maar ook voor de reguliere hulpverlening. Daarmee zou de perverse prikkel verdwijnen om mensen te weren die niet gaan bijdragen aan de realisatie van te strikte resultaatcriteria.

Coördinator: De kernvraag hierin is: wie vormt zich naar wie? In beleid- en casus-overleggen wordt er steeds van ons gevraagd een rondje te worden. Maar de Methodine is een vierkantje, dus passen we niet in een rondje. Deze uitspraak verwijst naar het keurslijf van regels, afspraken en bureaucratie die we als samenleving hebben geformuleerd als voorwaarde voor meedoen. Als je daaraan niet kunt voldoen, val je overal uit. De Methodine is daarom altijd lineair, niet circulair. Bij de Methodine blijf je op het punt staan, ook al lukt het op een bepaald moment niet: dat wat je ervoor hebt overwonnen is er nog. En waar je naartoe wilt blijft hetzelfde.'

Deelnemer F: 'Zet je een stap op de lijn die aan het lopen is, je blijft vaak steeds op dat punt staan. Ik ben wel aan het opschuiven. Ik bepaal zelf wat ik afbreek. Doel is: een stukje ervan af krijgen. Ik vergeet de resultaten van de buitenwereld. Wij hebben een andere resultaatmeting. Inzicht in jezelf, in je eigen resultaten.'

5 De implementatie bij Vriend GGZ Arnhem

De proefimplementatie van de Methodine heeft bij Vriend GGZ te Arnhem plaatsgevonden. Vriend GGZ is een cliëntgestuurde ggz-organisatie, die zowel verblijf met zorg biedt als ambulante begeleiding en dagbesteding. Cliënten van Vriend GGZ kunnen doorgroeien naar ervaringsdeskundig begeleider. Het team van Vriend GGZ Arnhem bestaat uit een coördinator en circa 8 begeleiders, voor het overgrote deel mensen die werkzaam zijn vanuit eigen ervaring. Zes teamleden inclusief de coördinator hebben deelgenomen aan de overdrachtstraining, die de coördinator van de Villa samen met een medewerker van MOVISIE heeft verzorgd.

Vriend GGZ Arnhem was in eerste instantie vooral geïnteresseerd in Methodine als aanpak voor deelnemers aan hun dagbestedingsaanbod (Vriendenwerk). Tijdens de training is geconcludeerd dat de aanpak zich richt op de persoonlijke doelen van iemand, die op alle levensgebieden kunnen liggen. Daarom leent de aanpak zich ook voor begeleiding waarin dagbesteding niet het primaire of enige doel is van de deelnemer.

De werkwijze in de Methodine blijkt overdraagbaar wanneer de basishouding en visie van de Methodine al gedeeld worden. De begeleiders van Vriend hebben het werken met de bedreivkaarten in de eigen praktijk uitgeprobeerd en ervaren dit als een verrijking en versteviging van de eigen aanpak. Hierna volgt het verslag van het focusgroepsinterview, dat de MOVISIE-onderzoeker gehouden heeft met de begeleiders van Vriend GGZ Arnhem die de overdrachtstraining hebben gevolgd.

5.1 Visie: uitgangspunt van alle cliëntgestuurde initiatieven

De Methodine sluit goed aan bij de aanpak van Vriend GGZ.

Bij de wederzijdse kennismakingsbezoeken voorafgaand aan de training werd duidelijk dat Villa en Vriend elkaar niets hoefden uit te leggen over het waarom. Beiden initiatieven voelen zich bij elkaar thuis.

De begeleiders van Vriend GGZ zijn vrijwel allemaal ervaringsdeskundigen. De visie die de basis vormt van de Methodine, de theoretische uitgangspunten, zoals de presentie, de nadruk op herstel en de combinatie met belangenbehartiging komen overeen met de uitgangspunten van Vriend GGZ. Op visieniveau sluit de Methodine dus goed aan op Vriend GGZ. De cursisten gaven in het focusinterview dan ook aan dat de visie achter Methodine voor hen niet nieuw is. Andere gemeenschappelijke noemers zijn het streven naar samenredzaamheid, het meedoen in het 'gebeuren' van het huis en het zoeken naar verborgen talenten van deelnemers.

Conclusie is dat de Methodine qua visie en uitgangspunten naar alle waarschijnlijkheid goed aansluit bij heel veel cliëntgestuurde initiatieven zoals die op allerlei plaatsen in het land in ontwikkeling zijn.

5.2 Bejegening

De begeleiders van Vriend GGZ herkennen zich ook in de 'professionele liefde' van de coördinator bij de Villa.

Een cursist: 'De opvatting dat hulpverleners afstand moeten bewaren is misplaatst. Je hebt een werkrol en een sociale privé rol, maar hulpverleners denken dat ze zich niet kwetsbaar kunnen en mogen opstellen. En dat professioneel werken dus afstand bewaren is. Als je vanuit ervaringsdeskundigheid werkt, gebruik je juist je ervaring.'

Concluderend: de bejegening vanuit presentie, met oprechte aandacht en inlevingsvermogen, waarbij je actief ondersteunt bij het realiseren van zelfgekozen oplossingen, sluit goed aan op de bejegening die ervaringsdeskundigen als passend en geschikt ervaren en zelf toepassen.

5.3 Het gebruik van bedreivskaart en actiekaart

De vernieuwing die het werken volgens de Methodine biedt aan de begeleiders van Vriend GGZ Arnhem zit in de concrete aanpak tijdens begeleidingsgesprekken: het werken met de instrumenten bedreivskaart en actiekaart. Het visualiseren van de stappen van de deelnemers en dit meteen vastleggen op papier zoals met de bedreivskaart gebeurt, gebeurde niet op die manier bij Vriend GGZ. De cursisten ervaren het op deze wijze structureren van het gesprek als ondersteunend. De bedreivskaart is volgens de cursisten geschikt om vast te leggen wat er met een deelnemer besproken wordt. Ze gebruiken hem niet altijd meteen tijdens het gesprek, soms ook als toetsing, bij het samenvatten van het gesprek, om vast te stellen of de deelnemer en de begeleider het eens zijn over de conclusies. Ook de manier waarop ze de deelnemer betrekken bij het invullen van de kaart stemmen ze af op de persoon in kwestie. Soms vullen zij zelf de kaart in, bij een andere deelnemer laten ze hem dat zelf doen of doen ze het samen. De Methodine geeft voldoende ruimte voor begeleiders om het gesprek verder naar eigen inzichten in te richten.

Begeleider Vriend: 'het is mooi als je je ook durft te laten verrassen door de deelnemer, als die komt met iets wat je niet zelf vooraf bedacht hebt. Mijn aanpak bij het gebruik van de Methodine is maatwerk. Soms wacht ik heel lang en begin dan pas met de bedreivskaart om wat besproken is samen te vatten, soms vul ik de kaart meteen tijdens het gesprek in en soms doe ik het helemaal zonder. De kern is dat het je helpt om out of the box te denken.'

In het interview geeft de coördinator van de Villa aan, dat het gebruiken van de bedreivskaart ook bij de Villa geen 'must' is. Een aantal deelnemers van de Villa heeft ook geen bedreivskaart en dat is ook niet haalbaar.

Het resultaat van het werken met de bedreivskaart voor een deelnemer is volgens de cursisten dat het voor begeleider en deelnemer beiden eenduidiger wordt waarover het op dat moment gaat in de begeleiding, en waar je in het proces bent.

Het vastleggen fungeert voor een begeleider van Vriend als toets om verwachtingspatronen af te stemmen.

Begeleider Vriend: 'Als begeleider of als mens zijn een heleboel dingen voor mij vanzelfsprekend, die niet vanzelfsprekend voor de ander zijn. Door het visualiseren wordt de kans groter dat je beter aansluit bij de ander. Het plaatje moet kloppen voor de deelnemer, niet voor de begeleider. Daarom is de check belangrijk of dit het plaatje is zoals de ander het ziet.'

Begeleider Vriend: 'Een week later kan het voorkomen dat een begeleider zich iets herinnert van het gesprek en de deelnemer niet. Of dat ze zich verschillende zaken herinneren. Dan is het goed om iets op papier te hebben waar de deelnemer zich in herkent. En doordat je het samen hebt vastgelegd zijn de gemaakte afspraken ook van allebei. Anders kan het ervaren worden, dat de begeleider wil dat de deelnemer iets moet doen. Bovendien helpt het visualiseren om de concentratie vast te houden.'

Een groot voordeel van de concrete vastlegging op de bedreivskaart is dat vooruitgang en successen gemarkeerd worden. Deze worden vaak gebagatelliseerd door de deelnemers of simpelweg niet gezien.

Begeleider Vriendenwerk: 'Het kunnen hele basale dingen zijn waar mensen goed in zijn. Schilders, timmermannen, metselaars. Maar dat wordt ze ontnomen op het moment dat ze dus binnen de instelling binnenkomen. Het gaat om het moment dat mensen er onbewust bekwaam mee aan de slag kunnen. De Villa is bezig mensen bewust bekwaam te maken, terwijl wij nog in de beginfase staan.'

In de Methodine is het moment dat de ontwikkeling van een deelnemer stagneert iets wat duidelijk zichtbaar wordt in de Bedreivskaart en de Actiekaart. Het lukt de deelnemer dan niet om een bepaalde actie die hij zich had voorgenomen met succes uit te voeren. Volgens de Methodine is het de bedoeling dat de begeleider de deelnemer daar heel dan direct mee confronteert: je zou doen, maar het is niet gebeurd. Kijk maar op de Bedreivskaart, dit was de stap die je zou zetten, je hebt het niet gedaan. Hierdoor moet de deelnemer onder ogen zien dat de stagnatie in zijn of haar eigen handen ligt. Op gedragsniveau is daarmee inzichtelijk wat de belemmeringen van de deelnemer voor de volgende stap zijn, welk gedrag niet gebeurt. Of de stap die iemand niet doet het gevolg is van boosheid en frustratie, luiheid of echt niet kunnen, maakt daarbij in de Methodine niet uit. Feit is dat het een belemmering is die maakt dat iemand niet verder komt in het bereiken van zijn doel. Vaak zijn de deelnemers op de Villa geneigd excuses te zoeken en de verantwoordelijkheid voor het niet lukken bij een ander te leggen, maar uit de bedreivskaart blijkt dan dat zij het zelf zijn die een bepaalde actie niet of niet correct uitvoeren. Als zij dit erkennen, kan vervolgens worden besproken wat nodig is om die actie wel uit te voeren of op welke andere manier het doel van de deelnemer bereikt kan worden.

De begeleiders van Vriend voelen niets voor zo'n confronterende manier van werken. Zij gaan de belemmering juist verkennen: wat is er aan de hand, wat maakt dat het anders is gelopen dan je je had voorgenomen. Is iets aan die oorzaak te doen? Daarmee gaan we in eerste instantie meer in op de beleving en de emotie, minder op de volgende stap richting doel. De vraag is of dit vooral een kwestie van persoonlijke stijl is of dat hier sprake is van een duidelijk andere manier van werken, samenhangend met het verschil in type deelnemer. Waar de begeleiders van Vriend het wel mee eens zijn, is dat het stagneren aangepakt moet worden om verder te kunnen richting doel.

De Bedreivskaart en de Actiekaart maken duidelijk wat bij een deelnemer ligt en wat bij de andere partij (c.q. de samenleving). De begeleiders van Vriend vinden dit heel inzichtgevend en scherpen het aandeel van de andere partij nog verder aan. Zij onderscheiden daarin twee mogelijkheden:

1. er is een belemmering door het systeem waar iedereen op dezelfde manier last van zal hebben;
2. er ontstaat een belemmering door de persoon van de functionaris die het systeem moet uitvoeren.

In het eerste geval kun je dan de realiteit benoemen: iets aanvragen duurt gewoon acht weken, niets aan te doen. Jij bent wat dat betreft niet speciaal en je wordt hiermee ook niet benadeeld ten opzichte van andere mensen. Je zult je moeten richten op wat wel kan, gegeven die realiteit: Welke ruimte blijft over voor jezelf? Wat zijn alternatieven? Daarmee is de keus weer bij de persoon zelf: iemand gaat links of rechts, dat moet diegene zelf weten.'

Met name in het tweede geval kan het moeilijk zijn om de deelnemer te laten nadenken over de vraag hoe hij zelf ervoor kan zorgen dat hij toch bereikt wat hij wil. Een functionaris kan zich qua bejegening onheus of weinig flexibel opstellen, waardoor de deelnemer zich in feite terecht boos vóélt. En de deelnemer is al bij voorbaat extra gevoelig voor een botte bejegening omdat hij last heeft van het stigma: iedereen ziet dat ik een verslaafde ben en daar hoef je je toch niet netjes tegen te gedragen. De functionaris trekt daarbij echter wel aan het langste eind. Boos worden is dan niet effectief.

Begeleider Vriend: 'Iemand meldde zich voor een uitkering. Het eerste wat de medewerker van de sociale dienst zei: is als jij een uitkering wil, moet je je hond weg doen. Dat vind ik provoceren van die ambtenaar, maar de aanvrager staat daar machteloos tegenover. Dat verklaart waarom die persoon ontplofte, mijn hond weg?!?!? Waaronder vervolgens de ambtenaar straffe: 'Oh als je zo'n toon tegen mij slaat! Weg, naar buiten.' Hoe ga ik daar als begeleider mee om: ik probeer iemand toch te wijzen op zijn eigen stuk: oké, de ambtenaar moet niet zo bot zijn, maar jij hoefde niet tekeer te gaan.'

5.4 Aanbevelingen van de cursisten voor de doorontwikkeling van de Methodine

In het focusinterview zijn voorstellen gedaan voor doorontwikkeling van de Methodine. De medewerkers van Vriend GGZ Arnhem vinden de bedreivskaart vooral geschikt om mensen die wat verward of chaotisch zijn te steunen bij het aanbrengen van structuur. Hun concentratie en geheugen zijn vaak

bijzonder slecht zodat ze zich na afloop slecht herinneren wat ze met hun begeleider hebben besproken. Het visualiseren van te maken stappen helpt dan echt. Daarbij kun je nog veel verder gaan dan het noteren van de stappen op de Bedreivskaart. Bijvoorbeeld: in pictogrammen voor iemand de opeenvolgende handelingen van een bepaalde actie uittekenen en dat meegeven (voorbeeld: iemand kan 's ochtends niet opschieten, je tekent het uit: de douche, aankleden, het ontbijt, schoenen en jas aan. Iemand heeft daar dan houvast aan, het houdt hem letterlijk in beweging). Er zijn veel verschillende visualisaties van 'een stap' mogelijk, afhankelijk van de acties waar het om gaat. Zoals een weekrooster, of een netwerkkaart. De begeleiders van Vriend doen de aanbeveling om een aantal van dit soort voorbeelden te zoeken die bij of naast de bedreivskaart gebruikt kunnen worden.

Ook doen de cursisten de aanbeveling om als aanvulling op de Bedreivskaart en Actiekaart te werken met een signaleringplan, zoals waar men bij Vriend wel werkt. Zij noemen dit het Stoplicht. Je vult met een deelnemer in wanneer deze zich slecht voelt (rood), wankel (oranje) en goed (groen). Waaraan merk ik dat? Wat moet ik dan zelf doen? Wat moeten anderen doen? Het gaat er daarbij vooral om de concrete gedragskenmerken te beschrijven en hoe iemand op dat moment bejegend wil worden. Het maken van zo'n Stoplicht is volgens de medewerkers van Vriend belangrijk om deelnemers zelf de regie te geven, ook op momenten dat het minder goed gaat, door hen voor/met de begeleider te laten benoemen waaraan je kunt merken dat iets kan escaleren en hoe je dan moet reageren.

5.5 Evaluatie door de cursusgevers

Ook de cursusgevers hebben met elkaar en met de onderzoeker de ervaringen bij de overdracht geëvalueerd. Het overdragen helpt de coördinator om zelf nog scherper voor ogen te hebben waar de waarde van de Methodine ligt en dat ook intern binnen de Villa nog beter uit te dragen.

Tijdens de training bleek, dat de gespreksvoering zoals die in het kader van de Methodine wordt uitgevoerd een apart punt van aandacht is bij de overdracht. Ondanks de overeenkomsten in opvattingen over de gewenste bejegening en de noodzaak van het bieden van ruimte voor de eigen inbreng van de deelnemer, bleken de cursisten toch de neiging te hebben zelf al snel zelf oplossingen en doelen aan te dragen. Deze zelfde ervaring heeft de coördinator ook intern, met de stagiaires en bij de onderlinge begeleiding tussen de deelnemers van de Villa. Het blijft heel moeilijk voor een begeleider om de deelnemer echt de ruimte te geven om eigen oplossingen, doelen en te nemen stappen te benoemen. Ook het focussen op gedrag en feiten in plaats van op emoties en gedachten is iets, wat echt geoefend moet worden. Conclusie hieruit is, dat het voor een goede uitvoering van de Methodine nodig is veel te oefenen en daarbij ook steeds feedback op deze punten te krijgen. Een team dat met de Methodine aan het werk gaat, zal dit zelf moeten inbouwen in de vorm van interview.

5.6 Conclusies over de implementatie

De proefimplementatie bij Vriend GGZ Arnhem leidt tot de volgende conclusies.

- De Methodine is in principe overdraagbaar: de Methodine is bij Vriend uitgeprobeerd, medewerkers kunnen ermee uit de voeten en de aanpak blijkt ook goed bruikbaar voor de deelnemers/cliënten van Vriend GGZ.
- De Methodine is geschikt voor toepassing op plekken, waar men qua visie en bejegening al uitgaat van herstelbevorderend werken met zo veel mogelijk cliëntsturing.
- De invoering van deze manier van werken, in het bijzonder de gespreksvoering, vergt training en aansluitend veel oefenen met onderlinge feedback. Begeleiders (en deelnemers!) moeten echt wennen aan de focus op feiten en gedrag en moeten aanleren voortdurend de deelnemer zelf de ruimte te geven om oplossingen en acties te formuleren.
- De combinatie van de elementen van de Methodine in één samenhangende aanpak: het individugericht en cliëntgestuurd werken, de focus op het zinvol actief en productief zijn, het werken aan het wij-gevoel (de veilige niche) en de belangenbehartiging richting maatschappij wordt als zeer waardevol en zinvol ervaren. Juist deze combinatie is ook volgens de ervaring van Vriend GGZ Arnhem essentieel voor een succesvolle ondersteuning van zeer gemarginaliseerde mensen.
- Het visualiseren van te nemen stappen met behulp van de Bedreivkaart en Actiekaart bieden structuur en richting voor zowel de begeleider als de deelnemer.
- Aanbevelingen voor doorwikkeling van de Methodine zijn: meer instrumenten toevoegen aan de bedreivkaart, die helpen structureren en visualiseren, zoals een weekrooster of het Stoplicht.

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geven we een samenvatting van de conclusies uit het onderzoek en een aantal aanbevelingen voor doorontwikkeling, implementatie en vervolgonderzoek.

6.1 Conclusies

De Methodine is een aanpak die in de praktijk ontwikkeld is, op basis van de concrete ervaringen en contacten met en tussen een groep mensen die in Doetinchem in de marge van de samenleving overleeft en hun vrijwillige bondgenoten. De aanpak blijkt qua visie, bejegening en concrete werkwijze (methode, instrumenten) aan te sluiten op uit literatuur bekende kennis uit wetenschappelijk onderzoek en praktijkervaringen met betrekking tot de thema's presentie, rehabilitatie, cliëntsturing, motivatiebevordering en herstelondersteunend werken.

De in dit onderzoek kwalitatief beschreven resultaten van een aantal deelnemers laten zien dat de aanpak effectief is om de deelnemer een meer stabiele levenssituatie te helpen bereiken dan in de periode voorafgaand aan deelname op de Villa. De basisvoorwaarden voor overleven zoals een woning en inkomen zijn nu meestal gerealiseerd. Deelnemers geven aan in vergelijking met de periode ervoor meer kwaliteit van leven te ervaren door de voldoening en erkenning die men ervaart bij dagelijkse bezigheden en de sociale contacten, het gevoel ergens bij te horen en een gestegen gevoel van eigenwaarde, meer zelfvertrouwen en meer vertrouwen in de toekomst. In termen van maatschappelijke opbrengsten is veelal sprake van een stabiele mix van huisvesting, zorg, inkomen en dagbesteding en daarmee samenhangend is sprake van minder overlast, criminaliteit, onbeheersbare schulden, crisissituaties en opnames.

We onderscheiden de volgende werkzame elementen in de aanpak.

- De presente sturing door de coördinator, waarbij de ruimte, erkenning en waardering voor ieder eigenheid wordt gecombineerd met het actief sturen op veiligheid en elkaar respecteren en ruimte bieden.
- Het werken aan gezamenlijkheid: het gaat daarbij zowel om samenredzaamheid in het uitvoeren van de activiteiten gericht op ieders persoonlijke doelen en aan gezamenlijke doelen als om samensturing van het proces op de Villa; we hebben dit gevoel van 'er samen voor gaan' de 'Villakoorts' genoemd. Hiermee ontstaat een veilige niche voor mensen die de buitenwereld in het algemeen als bedreigend en belemmerend ervaren.
- De nadruk op het eigenaarschap van de deelnemer van zijn eigen proces, zoals dat in de gespreksvoering en de daarbij gebruikte instrumenten Bedreivskaart en Actiekaart is uitgewerkt.
- De focus op het 'bedreivig' worden: actief bezig zijn met zinvolle en productieve bezigheden gericht op eigen doelen (en daarmee op een perspectief dat aansluit bij de persoonlijke waarden en wensen van de deelnemer).
- De individuele en collectieve belangenbehartiging.

De effectiviteit lijkt vooral samen te hangen met de combinatie van al deze elementen.

Juist voor deze groep mensen in de marge is zelfbeheer en zelfsturing essentieel. Alleen dan kan worden toegewerkt naar een vertrouwensbasis waarin ruimte ontstaat voor groei en verandering. In eerste instantie lijkt daarbij paradoxaal dat de 'presente sturing' wel nodig is. Bij nader inzien is dit niet anders dan bij excellente bedrijven en bij kampioensteams. Leven is voor deze mensen een topprestatie. Net als in het bedrijfsleven en de sport is daarbij een inspirerende leider of coach nodig om een stabiel en effectief team te vormen, kwaliteiten te zien en het beste uit de mensen naar voren te halen.

In onze maatschappij worden hoge en wellicht voor een groeiende groep mensen te hoge eisen gesteld aan individuen. De Villa illustreert met zijn aanpak een maatschappelijke uitdaging: het creëren van veilige niches, niet als een getto om mensen die niet passen in het gangbare weg te stoppen, maar wel als veilige uitvalsbasis waar men elkaar kan aanvullen en stimuleren, zodat men gezamenlijk in staat is om zich niet alleen maatschappelijk te handhaven, maar ook een eigen waardevolle bijdrage te leveren. Van de maatschappij vraagt dat ruimte en erkenning voor diversiteit en eigen initiatief. Dit sluit aan op een bredere tendens die in de maatschappij zichtbaar is: het vormen van coöperaties waarin men kleinschalig en op basis van persoonlijk contact en vertrouwen met elkaar samenwerkt om een bepaald doel te realiseren. We zien dit niet alleen op het gebied van zorg en welzijn, maar ook bij bijvoorbeeld energievoorziening en woningonderhoud.

De resultaten van dit onderzoek geven aan, dat voor mensen die langdurig in de marge geleefd hebben 'uitstroom' naar een volledig zelfredzaam leven vaak geen optie is. Hun capaciteiten en mogelijkheden sluiten vaak toch onvoldoende aan op de eisen die bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt worden gesteld. De heersende vooroordelen spelen daarbij ook een rol. De focus van het huidige beleid in het sociaal domein op zelfredzaamheid draagt het gevaar in zich dat mensen die dit niet volledig kunnen waarmaken door onvoldoende ondersteuning keer op keer uitvallen, in crisis raken en daardoor juist meer gaan kosten aan de maatschappij. Een realistische opstelling waarbij voor deze groep vooral gekeken wordt naar optimalisering van zelfsturing en samenredzaamheid in en vanuit een beschutte omgeving is nodig.

Het blijkt mogelijk de Methodine in andere settings en met en voor een iets andere doelgroep toe te passen. Voorwaarde daarvoor is dat de ontvangende partij herstelondersteunend werkt of wil gaan werken met zo veel mogelijk cliëntsturing en dat men ook kwartier maken, begeleiding bij externe contacten en collectieve belangenbehartiging of pleitbezorging tot zijn taken rekent. Begeleiding door ervaringsdeskundigen is daarbij een pre. Er moet ook sprake zijn van een plek die de deelnemers als 'eigen' kunnen ervaren. Om goed te leren werken met deze manier van gespreksvoering zijn een overdrachtstraining en aansluitend oefenen met onderlinge feedback en/of intervisie noodzakelijk. De ontvangende partij moet zelf de inpassing in de eigen werkrouines en al eerder gebruikte instrumenten vorm geven. De Methodine biedt daarvoor voldoende ruimte.

6.2 Aanbevelingen en plannen voor vervolg

De opbrengsten van de Methodine rechtvaardigen erkenning van de plaats van zo'n cliëntgestuurd project als gewenst of zelfs noodzakelijk onderdeel van een sluitende OGGZ-keten. De veilige niche gecombineerd met de gerichtheid op 'bedreivigheid' bieden de mensen die overal buiten vallen toch nog een plek waar ze in eigen tempo en binnen eigen mogelijkheden samen kunnen werken aan kwaliteit van leven met enig toekomstperspectief. Daarbij hoort een passende financiering om continuïteit mogelijk te maken. Passend in de zin dat een betaalde coördinatie en geschikte huisvesting mogelijk gemaakt worden, zonder daaraan gekoppelde resultaatcriteria die leiden tot uitsluiting van deelnemers. Bij deze erkenning en financiering past een narratieve manier van verantwoording, waarbij sprake is van een voortdurende dialoog met de financier en de ketenpartners over de gewenste richting en bejegening, de mogelijkheden tot zinvolle maatschappelijke bijdragen en signalen over knelpunten en door deelnemers gewenste oplossingsrichtingen.

Dan volgt nu een aantal aanbevelingen over de Methodine zelf.

Allereerst is belangrijk dat de Villa zelf inzet op het nog systematischer toepassen van de eigen aanpak en aan het uitbreiden van het aantal mensen dat binnen de Villa goed met de Methodine en de instrumenten uit de voeten kan. Er is al een interne lessencyclus gepland, waaraan naast enige begeleiders uit de deelnemersgroep ook stagiaires en andere betrokken vrijwilligers deelnemen. Ook wordt er nu bij nieuwe mensen die aangeven op de Villa actief te willen worden van het begin af aan gewerkt met de bedrevskaart, zodat deze aanpak steeds meer een vanzelfsprekendheid wordt.

De Methodine is een levende methode, die zich voortdurend verder ontwikkelt op basis van de ervaringen die er in praktijk mee worden opgedaan. Daarom is blijvende reflectie op en doorontwikkeling van de gebruikte zienswijzen en instrumenten noodzakelijk. De Villa zal hier zowel intern als in de contacten met personen en organisaties die met de aanpak aan de slag gaan tijd en aandacht aan moeten besteden. Een van de plannen hiervoor is het organiseren van gezamenlijke intervisiebijeenkomsten voor de gebruikers van de Methodine. Verder is het plan een afzonderlijke website in te richten waarop de meest recente versie van instrumenten en overdrachtsinformatie kan worden bijgehouden en waar alle gebruikers toegang toe hebben.

Ook het lesmateriaal waarmee de aanpak zowel intern als aan anderen overgedragen kan worden zal in de loop van de komende periode steeds verder worden uitgebreid en verbeterd. Door de Villa-deelnemers te betrekken bij het maken van overdrachtsmateriaal, worden ze zelf ook meer en meer eigenaar. Er loopt al een project om een toneelstuk te maken, dat vervolgens ook op video gezet zal worden. Maar ook de nieuwe gebruikers, de organisaties waar implementatie plaatsvindt, kunnen met hun deelnemers en begeleiders worden betrokken bij doorontwikkeling van de aanpak en daarop aansluitend lesmateriaal.

Aanbeveling is om hierbij toe te werken naar een lerend netwerk van deelnemers en begeleiders die met (een variant op) de Methodine werken. Deze manier van co-creëren is in het bedrijfsleven heel succesvol en leidt daar tot commitment, relatief lage ontwikkel- en onderhoudskosten en veel praktische gebruiksmogelijkheden. Denk bijvoorbeeld aan open source software.

De Methodine is weliswaar relatief goedkoop in vergelijking met de kosten van gevestigde zorginstellingen, maar niet gratis. Ook heeft dit onderzoek alleen een eerste indicatie opgeleverd van de opbrengsten en de invloed daarop van de diverse elementen in de aanpak. Verder onderzoek is dan ook gewenst. Om nog duidelijker te kunnen aantonen dat de bekostiging van dit soort projecten maatschappelijk verantwoord is, bestaat behoefte aan een maatschappelijke kosten/batenanalyse. Ook zou een vergelijking interessant zijn van deze aanpak met begeleiding gebaseerd op systematisch rehabilitatiegericht handelen en met de krachtgerichte begeleiding die in de maatschappelijke opvang wordt ingevoerd.

Als laatste aanbeveling: het is belangrijk dat organisaties die overwegen met deze aanpak te gaan werken, zich daarin laten scholen en dat zij vervolgens betrokken worden bij het aanbevolen lerend netwerk. Daar zijn middelen voor nodig, die zowel bij de Villa als bij veel van mogelijk geïnteresseerde organisaties niet zonder meer beschikbaar zijn. Dit kan een grote belemmering vormen voor verdere implementatie en doorontwikkeling. Het is gewenst dat hiervoor afzonderlijke financiering wordt gevonden.

7 Bronnenlijst

A. Baart, Een theorie van de presentie, Utrecht: Lemma 2001

P. van Daalen i.s.m. prof. dr. ir. Kees Abaus en Annet van de Wetering, Appreciative Inquiry (AI), webartikel, Bron: Kwaliteit in bedrijf, Augustus 2005, zie [http://www.managementissues.com/ontwikkelingstools/ontwikkelingstools/appreciative_inquiry_\(ai\)_20050929319.html](http://www.managementissues.com/ontwikkelingstools/ontwikkelingstools/appreciative_inquiry_(ai)_20050929319.html)

E. de Haan e.a., De Herstel Special, Amersfoort/Utrecht: GGZ Nederland/SWBU, 2013

D. den Hollander, Systematisch rehabilitatiegericht handelen, 2010 op www.kcphrenos.nl

D. Kal, Kwartier maken, werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond, Amsterdam: Boom, 2001; zie ook www.kwartiermaken.nl

S. Rollnick en W.R. Miller, Motiverende gespreksvoering, Ekklesia, 2005

A. Weerman e.a., Praktijken en dilemma's bij de inzet van ervaringsdeskundigen, Amsterdam: SWP, 2012

J.P. Wilken, Het Strengths Model van Rapp, werken vanuit de kracht van cliënt en samenleving, webartikel, 2010, www.deervaringsdeskundige.nl

En verder de overige publicaties die onderdeel uitmaken van de overdrachtsmaterialen uit dit project.